

România și prima experiență comunistă în Ungaria

(Romania and the first communist experience in Hungary)

Alexandru GHIȘA

Abstract: *The study proposes, in the first part, to make a review of the most important events that the former Austro-Hungarian and Tsarist empires faced after the end of the First World War, so that in the second part to analyse the causes and conditions that led to the collapse of the institutional system in Hungary, the takeover of power by Béla Kun, the political, ideological and military implications of that event, the situation of Romania in the same historical period, the fears, problems and objectives of the Romanian state. Finally, in the last part, the analysis shows the consequences that the Romanian army intervention had to eliminate the Bolshevik regime in Hungary.*

Keywords: *First World War, Bolshevik Revolution, Hungarian Republic of Councils, Bolshevism, Romanian Army.*

Marele Război al Marilor Puteri, declanșat în vara anului 1914 și început ca un conflict european, a cunoscut în scurt timp o extensie globală. Toate aceste Mari Puteri erau la timpul respectiv state europene respectabile, chiar cu veleități civilizatoare. Puterile Centrale asociau trei națiuni dominante central-europene: germanii, austriecii și maghiarii, ale căror elite politice și militare vor conduce statele lor de tip imperial și regal spre autodistrugere. Alături de Germania și Austro-Ungaria s-a asociat Imperiul Otoman, care se mai considera o putere tricontinentală, aflată însă de multă

vreme în pragul colapsului. De cealaltă parte, Puterile Aliate – Antanta, formată din Imperiul Rus, Marea Britanie și Franța – se străduiau din răspuțeri să mențină Europa sub control, prima dominând Estul continentului, iar celelalte două Occidentul. Franța și Anglia, prin imperiile lor coloniale, asigurau în parametrii optimi extensia conflictului la nivel global. Împărații și regii Europei de atunci își aveau fiecare propriile interese, considerate a fi interese de stat. Germania voia să-și consolideze poziția de mare putere central-europeană și avea veleități de extensie extra-europeană prin construcția unui

imperiu colonial, ceea ce contravenea intereselor franco-britanice. Austro-Ungaria continua să se manifeste activ în Balcani, pentru a-și menține controlul asupra regiunii și a se extinde pe cât posibil, anexarea Bosniei și Herțegovinei (1908) fiind semnificativă în acest sens. Racordarea Italiei și a României (1883) la Puterile Centrale a dat o anumită siguranță diplomației vieneze față de reacția regatelor Serbiei și Muntenegrului la anexarea teritoriilor sârbo-bosniace. Imperiul euro-asiatic al țarilor ruși voia să se afirme în primul rând ca putere europeană, revendicând Gurile Dunării și Strâmtoarea Mării Negre, continuând politica panslavistă și panortodoxă în Balcani, care contravenea imperiilor Otoman și Austro-Ungar. Imperiul Britanic voia să-și mențină supremația pe mări și oceane pentru a-și proteja coloniile și vedea în Germania un concurent periculos. Franța republicană își vedea periclitată liniștea în propriul ei imperiu colonial și dorea cu ardoare recuperarea Alsaciei și Lorenei, regiuni pierdute în favoarea Germaniei la 1871. După atentatul de la Sarajevo din 28 iunie 1914, conflictul austro-sârb s-a generalizat rapid și diplomația nu a reușit să stopeze războiul. Elitele politico-militare europene au preluat inițiativa și au declanșat cea mai mare catastrofă umanitară din istoria omenirii.

În majoritatea statelor europene, opinia publică s-a manifestat pentru război. Partidele politice, de dreapta și de stânga, au votat în parlamentele

țărilor lor pentru război și chiar au încurajat membrii și susținătorii lor să răspundă mobilizării în numele patriotismului și al loialismului dinastic¹. Unele partide din stânga eșichierului politic, care înainte de 1914 erau foarte vocale împotriva războiului, au proclamat public încetarea „luptei de clasă”². Au existat unii lideri social-democrați sau elemente din grupările stângiste care se pronunțau împotriva războiului, dar vocile lor nu s-au făcut auzite la nivelul liderilor politici europeni.

În scurt timp, războiul scapă de sub control și nimeni nu mai putea să întrevadă când și cum se va termina. Evoluția războiului a provocat dificultăți tuturor beligeranților, atât prin pierderile umane considerabile, cât și legate de aprovizionarea militarilor cu alimente, îmbrăcăminte și muniție, iar starea de spirit a combatanților scade continuu, pe măsură ce trece timpul. Cel mai mult este afectată populația rămasă în spatele liniilor de front, supusă rechizițiilor și privațiunilor alimentare. Această situație este exploatată de grupările de stânga și de mișcările sindicale, care revin la o atitudine anti-război prin greve și demonstrații de stradă. Sunt afectate zonele industriale din Germania (Bavaria) și Austro-Ungaria, centrele de la Viena și Budapesta. Cel mai mult va fi afectată de război Rusia Romanovilor, care cunoaște o criză internă fără precedent, unde economia intră în colaps. Dezastrul militar rus de pe front s-a resimțit puternic la Sankt Petersburg, unde izbucnește revoluția în februarie 1917. După mai

multe zile cu demonstrații de stradă se constituie un Soviet al muncitorilor și soldaților și se formează un Guvern Provizoriu, condus de prințul Lvov, în care figura centrală este Alexandr Kerenski. O delegație a noului guvern se deplasează pe front, la cartierul general al țarului Nicolae al II-lea și îi propune abdicarea în favoarea fratelui său mai tânăr, Mihail Alexandrovici. Pe 2 martie 1917, Nicolae al II-lea a abdicat, iar fratele său a refuzat tronul. Abdicarea a creat o republică în care Sovietul se pronunța pentru pace, iar Guvernul Provizoriu, pentru onorarea obligațiilor față de aliații din Antantă și continuarea războiului. În asemenea condiții, Rusia nu poate nici să încheie pace, nici să lupte³.

Situația pe fronturile din vestul și estul Europei ajunge să se stabilizeze, transformându-se într-un război de poziții. Iarna din 1914-1915 și sărbătorile de iarnă se vor petrece în tranșee, pentru că militarii ambelor tabere erau creștini – pe Frontul de Vest, catolici și anglicani contra catolici și reformați, iar pe Frontul de Est, catolici și reformați contra ortodocși de rit vechi sau nou. Primele defecțiuni apar în tabăra Puterilor Centrale, când Italia (1915) și apoi România (1916) trec de partea Antantei, după un an, respectiv doi ani de neutralitate. Germania obține totuși victorii pe Frontul de Est, în Serbia, România și în Galiția, împotriva armatei ruse. În ultima lună a anului 1916, președintele SUA, Woodrow Wilson, are o tentativă de mediere între beligeranții europeni,

respinsă însă de Germania⁴. În condițiile prelungirii conflictului, strategii ambelor tabere apelează la acțiuni de diversiune și propagandă. Germania se orientează rapid spre emigranții ruși din Elveția (cca. 7.000). La Zürich se afla un grup bolșevic cu vederi radicale, dominat de Vladimir Ilici Lenin, condamnat la moarte în Rusia țaristă, obligat să urmărească de la distanță evenimentele din Petrograd⁵. În condițiile în care SUA, Marea Britanie, Franța și Italia recunosc oficial Guvernul Provizoriu, Germania va miza pe grupul lui Lenin, pentru a scoate Rusia din război. Pentru emigranții ruși aflați în Elveția, înapoierea în Rusia era aproape imposibilă – Anglia și Franța refuzau să acorde viză unor revoluționari imprevizibili, iar calea navală prin Marea Nordului și Baltica, supusă blocadei maritime exercitată de flota britanică, era periculoasă și din cauza războiului submarin practicat de Germania. Calea terestră presupunea traversarea Germaniei, trecerea prin Suedia și intrarea în Finlanda, la timpul respectiv gubernie rusească.

În acest timp, la Petrograd se precipită lucrurile. La două zile după abdicarea țarului, un grup de activiști relansează ziarul bolșevic *Pravda*, care militează pentru înființarea unei republici democratice, dar destul de slab conturate. Liderii bolșevici încep să se adune la Petrograd. Primii sosiți, la 12/25 martie 1917, sunt Lev Kamenev și Iosif Stalin, întorși din exilul siberian și care preiau ziarul *Pravda*⁶. Bine informate cu tot ce se

întâmplă în capitala rusă, Londra și Parisul își dau mâna și îl trimit acolo pe Ghiorgi Plehanov, aflat la Geneva, un marxist, dar care susținea cauza războiului. Marea Britanie îi organizează călătoria pe ruta navală până la Bergen-Norvegia și de acolo în Rusia, prin gubernia Finlanda. Plehanov sosește la Petrograd pe 31 martie/13 aprilie 1917, dar nu singur, ci însoțit de alți șase socialiști, toți străini de Rusia: M. Moutet, Marcel Cachin și Ernest Lafont (francezi), împreună cu James O'Grady, Will Thorne și William Sanders (englezi). Impactul acestora în fața maselor de muncitori și soldați ruși nu va fi cel scontat⁷.

Ruta terestră, prin Germania, presupunea să accepți ajutorul inamicului pe timp de război și îi expunea la posibile acuzații de trădare, situație ce contravenea statutului unui revoluționar care se respectă. Dar pentru Lenin, propagatorul internaționalismului proletar și adeptul declanșării războiului civil global, aceste considerente nu erau un impediment. Singura soluție pentru el să se întoarcă în Rusia era să treacă prin Germania. În același timp, pentru Germania, finanțarea „elementelor extremiste” putea grăbi dezintegrarea Rusiei și sfârșitul războiului pe Frontul de Est⁸. Emisari ai guvernului german negociază cu Lenin și în luna aprilie 1917; acesta, împreună cu un mic grup de adepți, va traversa Germania și Suedia cu trenul. La 16 aprilie 1917, V.I. Lenin sosește în Gara Finlanda din Petrograd și de a doua zi își expune ideile în fața

Biroului Comitetului Central Bolșevic și a Comitetului Petersburg. Un ofițer rus afirma atunci că Lenin a adus cu el „ura de clasă, bani germani și planuri bine puse la punct pentru aplicarea marxismului în Rusia”, iar un ofițer german raporta la 8/21 aprilie 1917, de la Stockholm, Curții Imperiale de la Berlin: „Intrarea lui Lenin în Rusia, un succes. Acțiunează exact după dorința noastră”⁹. La 1 decembrie 1917, ostilitățile pe frontul ruso-german încetează, iar la 3 martie 1918 este semnată pacea de la Brest-Litovsk dintre Rusia, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria, pe de altă parte. Germania ocupă Ucraina, Crimeea și sudul Rusiei europene. La timpul respectiv, un diplomat german a afirmat: „Noi nu cooperăm cu bolșevicii, noi îi exploatăm. Asta e și esența politicii”¹⁰. În același timp, socialiștii britanici, J. O'Grady și W. Thorne, la întoarcerea acasă raportau Londrei că „Rusia este un imperiu cu o suprafață imensă, cu o populație de 180 de milioane, cu perspective extraordinare de a deveni nu numai o mare piață de desfacere, ci și poate cea mai mare putere economică din lume. Resursele ei alimentare, minerale, petrolifere sunt practic neexploatate. După terminarea războiului, dacă Marea Britanie nu va face nici un efort, lupta pentru exploatarea acestor resurse se va da între America și Germania, avantajată fiind cea de-a doua”¹¹. În consecință, interesele puterilor europene pentru Rusia, chiar și sub regim comunist de tip sovietic, se mențin.

Anul 1917 va fi marcat de intrarea Statelor Unite ale Americii în războiul european și de Revoluția bolșevică de la 25 octombrie/7 noiembrie din Rusia. Aceste evenimente vor influența profund și anul următor, 1918, când se produc mutații geopolitice importante pe harta Europei, precum și anii imediat postbelici. Evenimentele din Rusia și pacea de la Brest-Litovsk au adus România într-o situație limită, greu de gestionat – să continue singură lupta împotriva Puterilor Centrale, care mențineau sub ocupație mai mult de jumătate din teritoriul țării și capitala, București. Proiecția ocupării întregului teritoriu a determinat guvernul Ion I.C. Brătianu, retras la Iași, să semneze armistițiul cu Puterile Centrale, la Focșani (26 noiembrie/9 decembrie 1917)¹². Decizia aceluiași guvern Brătianu de a îndepărta trupele ruse în mare parte bolșevizate din Moldova, a fost interpretat la Petrograd ca un gest ofensator. Guvernul revoluționar bolșevic, condus de V.I. Lenin, a arestat, la 31 decembrie/13 ianuarie, întreaga reprezentanță diplomatică a României, în frunte cu șeful acesteia, Constantin Diamandy, eliberați ulterior ca urmare protestului întregului corp diplomatic acreditat în capitala de atunci a Rusiei. Protestul bolșevic a fost urmat de decizia de a rupe legăturile diplomatice dintre Rusia Sovietică și Regatul României, la 13/25 ianuarie 1918, completată de confiscarea tezaurului românesc depozitat la Sankt Petersburg în decembrie 1916 și ianuarie 1917, în

vremea țarului Nicolae al II-lea. Acest ultim gest putea fi considerat și ca o declarație tacită de război¹³.

Aflată sub presiune atât în est, cât și în vest, fără nici un sprijin din partea Antantei, România este nevoită să accepte condițiile de pace separată, impuse prin ultimatumul privind demararea negocierilor de pace de reprezentanții Germaniei și ai Austro-Ungariei, transmise la 23 ianuarie/5 februarie 1918. În trei zile guvernul Ion I.C. Brătianu demisionează, iar regele Ferdinand I-a însărcinat pe generalul Alexandru Averescu cu formarea noului guvern (29 ianuarie - 11 februarie 1918), cu misiunea de a negocia pacea separată, văzută de partea română ca o soluție de compromis. Dificultatea negocierilor și problemele grave pentru statul român puse în discuție – cedarea Dobrogei, modificări de frontieră de-a lungul Carpaților, concesiile economice, schimbarea dinastiei și demobilizarea armatei, determină demisia și a acestui guvern. Noul guvern condus de primul ministru Alexandru Marghiloman, instalat la 5/18 martie 1918, finalizează negocierile și este obligat să accepte la 24 aprilie/7 mai 1918 tratatul de pace de la Buftea-București cu Puterile Centrale¹⁴. În mandatul Guvernului Alexandru Marghiloman are loc unirea Basarabiei la România, la 27 martie/9 aprilie 1918, demers care este acceptat și sprijinit de Germania, dar care irită și mai mult Rusia lui Lenin.

Avantajele obținute de Germania prin desființarea frontului de est și a

frontului românesc, permit concentrarea unităților sale pe frontul de vest și declanșarea, în primăvara și vara anului 1918, a unor ample acțiuni ofensive, dar care nu au dus la rezultatele scontate, ci din contră, au înlăturat definitiv orice speranță de victorie¹⁵. Pentru aliatul ei, Austro-Ungaria, începe însă calvarul, imperiul fiind condamnat la dispariție, fără a mai exista nici o speranță de refacere.

În imperiul bicefal, raporturile între români și maghiari se detașează prin diferențieri explicabile. Maghiarii au fost națiune dominantă în imperiu, iar dispariția acestuia a fost privită cu tristețe. Ei s-au manifestat activ în tabăra Puterilor Centrale și vor fi tratați la Conferința Păcii ca învinși. În schimb, românii ardeleni, bănățeni și bucovineni au fost și ei în tabăra Puterilor Centrale, dar s-au considerat învingători, pentru că statul imperial care i-a trimis la război nu era al lor. Destrămarea imperiului dualist a fost primită de români cu bucurie. Pentru români și maghiari existau la timpul respectiv două alternative: doctrina wilsoniană, care susținea statul-națiune și doctrina leninistă, a revoluției universale¹⁶. Românii din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina au optat de la început pentru doctrina Wilson, au preluat prerogativele puterii de la Budapesta și Viena, s-au organizat politic și administrativ și au declarat unirea teritoriilor locuite de ei cu Regatul României.

Maghiarii s-au orientat spre Rusia, devenită bolșevică sub con-

ducerea lui V.I. Lenin, pentru a salva o himeră – integritatea teritorială a Ungariei istorice. În consecință, Ungaria a cunoscut o primă experiență comunistă, prin instaurarea la 21/22 martie 1919 a Republicii Sovietice Ungare sau „republica sfaturilor”, având ca lider autoritar pe Béla Kun, colaborator apropiat al lui Lenin. Béla Kun a fost adus la putere la Budapesta în mod cât se poate de pașnic și cu un mesaj național clar exprimat – salvarea teritoriilor „Sfintei Coroane Ungare”. Acesta era produsul unei veritabile mișcări de stânga din Imperiul Austro-Ungar, accentuată în vremuri de război. În ultima parte a conflictului, numai pe teritoriul administrat de Budapesta existau peste 200.000 de membri ai sindicatelor, un număr impresionant pentru acel timp. Social-democrația a încercat să contribuie la rezolvarea problemei naționale în imperiul dualist prin poziții proprii, internaționaliste, marcate puternic de austro-marxism¹⁷. În partea ungară a imperiului social-democrația propagă însă un ungaro-marxism, ideologie care promovează internaționalismul în opoziție cu naționalismul de natură secesionistă promovat de români, de slovaci în alianță cu cehii sau de sârbi, croați și sloveni.

Pe acest fundal ideologic, înapoierea prizonierilor de război austro-ungari din Rusia, cei mai mulți influențați puternic de ideile bolșevice, ca și contactul acestora cu o societate saturată de lipsuri și privațiuni, a provocat o situație revoluționară atât la Viena, cât și la

Budapesta. Demonstrațiile muncitorilor ungari din 1 mai 1917 determină căderea guvernului condus de Istvan Tisza. Un nou guvern se formează numai după mai bine de două luni, iar atmosfera revoluționară este dezamorsată de o nouă lege electorală. Guvernul condus de Sandor Wekerle (23 august 1917-31 octombrie 1918), permite demonstrațiilor, în majoritate muncitori, să organizeze grupuri ale noii aripi de stânga, numite „Socialiștii Revoluționari”¹⁸. La Viena, greva muncitorilor de la mijlocul lunii ianuarie 1918 este inspirată de mișcările de stradă din Budapesta. Timp de trei zile au ieșit în stradă peste 500.000 de oameni. În februarie 1918, are loc o rebeliune a marinarilor de pe vasele de război austro-ungare ancorate la Cattaro, iar la Pecs, la 20 mai 1918 se revoltă unități militare ungare, dezarmate după lupte grele¹⁹. Aceste mișcări organizate de elemente radical-socialiste, asociate cu fenomenele de criză pe teatrele de război și o radicalizare a mișcărilor naționale ale comunităților etnice din Imperiul Austro-Ungar, vor contribui la colapsul statului imperial din toamna anului 1918.

Pe acest fond s-a produs și o acutizare a antagonismelor între Viena și Budapesta. Partea ungară acuza comandamentul austriac că folosește soldații maghiari drept carne de tun, iar Viena reproșa administrației ungare că provoacă foametea în monarhie printr-o politică alimentară egoistă. Când împăratul Carol I și Cabinetul său au discutat în

Consiliul de Coroană din 15 și 16 octombrie 1918 reconstrucția monarhiei pe baze confederative și au difuzat apoi „manifestul imperial” adresat „popoarelor mele credincioase”, care vestea defalcarea statului imperial în state naționale, guvernul Wekerle s-a opus cu înverșunare, amenințând cu întreruperea aprovizionării Vienei cu alimente. În consecință, manifestul se referă numai la Cisleithania și nu la Transleithania, partea ungară fiind scoasă din programul de reformă statală²⁰.

Evenimentele externe afectează direct relația austro-ungară. Clarificarea poziției SUA față de Austro-Ungaria este relevantă. Președintele SUA, W.T. Willson, declară la 18 octombrie 1918 că nu mai acceptă „o simplă autonomie” a popoarelor monarhiei „ca bază a păcii” și se pronunță pentru libera lor dispunere și de intrare în marea familie a națiunilor independente²¹. Urmare acestei poziții tranșante prin care se încheie orice legătură a SUA cu Austro-Ungaria, s-a ajuns la o separare totală a monarhiei dualiste. La Viena, o sesiune parlamentară organizată la 21 octombrie 1918, proclamă Austria Germană ca stat independent²². Evenimentele determină autoritățile de la Budapesta să acționeze pentru o separare de Viena, dar prin menținerea și apărarea coroanei habsburgice, devenită simbol al unității ținuturilor „Sfintei Coroane” ungare. Secesiunea croată și declarațiile categorice de independență ale românilor (prin deputatul

Alexandru Vaida-Voevod, la 18 octombrie 1918) și slovacilor (deputatul Ferdinand Juriga, la 19 octombrie 1918), coroborate cu răspunsul american favorabil destrămării monarhiei dualiste, valabil și pentru ținuturile „Sfintei Coroane” ungare, determină demisia guvernului Sandor Wekerle, urmată de o criză guvernamentală. În aceste condiții, națiunea ungară își constituie și ea un Consiliu Național Ungar (CNU) la 25 octombrie 1918. Compus din reprezentanți ai Partidului Independenței (gruparea Mihály Károlyi), Partidul Radical condus de OszkárJászi și Partidul Social Democrat în frunte cu ErnőGárámi și Zsigmond Kunfi, CNU se erijează într-un adevărat guvern. CNU, ca denumire și obiective, emană din același „manifest imperial” menit să reformeze statul dualist și va servi intereselor națiunii ungare în preluarea prerogativelor statale. CNU, în frunte cu Mihály Károlyi, va aborda pentru prima dată ideea constituirii unui stat național în spațiul teritorial în care comunitatea etnică ungară era majoritară. În condițiile devoluției structurilor politico-administrative centrale, CNU nu mai avea și nu mai putea pretinde autoritate asupra teritoriilor locuite de români, de croați, sârbi sau slovaci. Aceste popoare își constituie și ele consilii naționale și vor decide singure asupra viitorului lor²³.

În programul CNU se prevedea expres păstrarea integrității statului ungar printr-o „alianță frățescă de popoare egale”. Dar, în timp ce se

recunoștea existența statelor naționale pentru austrieci, cehi, iugoslavi, polonezi și ucraineni, pentru români și slovaci se accepta numai autonomie culturală, autoguvernare comunală și orășenească, nu și autonomie teritorială, considerată inacceptabilă²⁴. La inițiativa unor ofițeri unguri care s-au întors din prizonierat din Rusia, se constituie la Budapesta un Consiliu Militar, care se alătură CNU. Întrucât împăratul Carol I, în același timp și rege al Ungariei, refuză să-l numească pe Mihály Károlyi în fruntea guvernului, populația Budapestei iese în stradă și cere numirea lui Mihály Károlyi ca prim ministru și proclamarea republicii. La 28 octombrie 1918, manifestații se deplasează din Pesta spre Cetatea Budei, iar la Podul cu Lanțuri poliția deschide focul și cad primele victime (doi muncitori și un soldat și peste 50 de oameni răniți). Această represiune a fost semnalul izbucnirii revoluției burghezo-democratice, cunoscută ca „revoluția rozelor de toamnă”. Revoluția populară a devenit național-democrată pentru că a reprezentat ruptura de monarhie și de regimul dualist²⁵.

Sub presiunea străzii, la 31 octombrie 1918, arhiducele Joseph de Habsburg, în numele împăratului-rege Carol, i-a încredințat lui Mihály Károlyi formarea guvernului, pentru a-și salva cel puțin tronul regal de la Budapesta (cel imperial a fost pierdut la Viena). Această numire a marcat victoria revoluției naționale în Ungaria²⁶. Mihály Károlyi concepea instituirea monarhiei constituționale

în Ungaria. Și pentru el, menținerea monarhiei era garantul salvării integrității teritoriale a ceea ce a fost „regatul autonom ungar”.

Chiar dacă la 16 noiembrie 1918 în parlamentul din Budapesta se proclamă prima republică ungară, noul stat nu va fi recunoscut pe plan internațional. Mai mult, la Paris, la nivelul instituțiilor create pentru stabilirea păcii, se ia decizia stabilirii unei linii de demarcație între România și Ungaria, la 26 februarie 1919. Această linie stabilea: limita de est, pentru România, urma șoseaua Arad – Salonta și calea ferată Oradea – Satu Mare; limita de vest, pentru Ungaria, urma râul Tisa de la Vásárosnamény, apoi Debrețin – Orosháza – Szeged; limita nordică râul Someș, iar limita sudică râul Mureș – orașele Arad și Szeged rămânând ocupate de trupe franceze. Hotărârea Conferinței de Pace a fost adusă la cunoștința părților interesate (România și Ungaria) la 20 martie 1919. Comunicarea a fost făcută la Budapesta de către șeful Misiunii Militare Aliate, locotenent-colonelul Fernand Vix și este cunoscută sub numele de *Nota Vix*²⁷. Documentul a fost adresat și prezentat lui Mihály Károly în calitate de „președinte provizoriu al Republicii Ungare”. Conținutul acestui document a fost interpretat de partea ungară nu numai ca o linie de demarcație, ci ca o decizie politică care stabilea viitoarea frontieră între Ungaria și România. Consecința imediată a luării la cunoștință a *Notei Vix* a fost demisia guvernului ungar, acceptată de

„președintele provizoriu” al republicii la 21 martie 1919. Semnificativă pentru noua direcție politică este „Proclamația” adresată de M. Károly poporului ungar, în care își exprima încrederea în modul de gestionare a treburilor țării de către proletariat. El, în calitate de președinte provizoriu al „Republicii Populare Ungare” face apel la „proletariatul din toate țările”, implorând ajutor împotriva deciziilor nedrepte ale Conferinței de Pace de la Paris. Prin această „Proclamație” își anunță demisia, subliniind că lasă întreaga putere „în mâinile proletariatului poporului ungar”²⁸. Pentru autoritățile de la Budapesta, comunismul s-a transformat rapid dintr-un păcat pentru care se făcea închisoare, în „virtute salvatoare a integrității statului”²⁹.

În vidul de putere apărut, pe scena politică ungară are loc o regroupare rapidă a forțelor de stânga. Liderii comuniști au fost eliberați din închisoare. Partidul Comuniștilor Ungari (KMP) ajunge la o înțelegere cu aripa radicală a Partidului Social-Democrat Ungar (MSzDP) și se unifică în seara zilei de 21 martie 1919 sub denumirea de Partidul Socialist Ungar (MSZP). Liderii acestui nou partid decid preluarea puterii în stat sub forma dictaturii proletare, după model bolșevic. Aceștia s-au și pronunțat pentru „o alianță armată și ideologică cu guvernul sovietic din Rusia”, declarându-se împotriva „imperialismului Antantei”³⁰. În situația dată, Mihály Károly, după ce a respins cererile Antantei, a asigurat transferul pașnic

al puterii către extrema stângă, care va forma în noaptea de 21/22 martie 1919, Consiliul Revoluționar de Guvernământ. Liderul acestui consiliu este Béla Kun, devenit Comisar al Poporului pentru Afacerile Externe, chiar dacă premierul era Sándor Garbai. Din guvernul anterior a fost preluat Vilmos Böhm, în calitate de Comisar al Poporului pentru Apărare, ceea ce a determinat corpul ofițerilor să treacă de bună voie în Armata Roșie, în curs de organizare, urmându-și ministrul³¹. Guvernul Comisariilor Poporului introduce măsuri tipic bolșevice – naționalizări, confiscări de bunuri, numește comisari cu depline puteri care să conducă orașele și satele, arestează capitaliști și aristocrați, ceea ce se numește „teroarea roșie”³². Detașamente înarmate, numite Băieții lui Lenin, introduc starea de teamă și nesiguranță. Ei rechiziționează case, iar pe cei arestați îi eliberează contra unor sume mari de bani. Teroarea este instituționalizată prin crearea *Comisiei pentru menținerea ordinii și disciplinei și pentru combaterea contrarevoluției*, condusă de Tibor Szamuely. Acțiunile acestei comisii vor determina o reală ripostă contra-revoluționară și dezvoltarea unui curent antisemit în Ungaria³³. Începuturile antisemitismului în societatea ungară a fost determinat și de componența însăși a guvernului (32 din cei 45 de comisari ai regimului Béla Kun au fost evrei) și a administrației înstituite de comuniști³⁴.

Se instaurează astfel, la Budapesta, cea de-a doua republică, numită Republica Ungară a Sfaturilor (sau Republica Sovietică Ungară).

Aceasta a avut o influență puternică în Bavaria și Austria. Acțiunile interne și mai ales externe ale guvernului bolșevic ungar au determinat Puterile Aliate și Asociate de la Paris să facă presiuni asupra regimului instaurat de Béla Kun. Conferința de Pace întrunită la Paris va considera „republica sfaturilor” ca o amenințare și va decide la 28 martie 1919 să mențină Ungaria sub blocadă economică³⁵.

Devenit adept al ungaro-marxismului și în deplină înțelegere cu social-democrația, Béla Kun și-a propus și el să salveze ce se mai putea salva din teritoriul Ungariei istorice și în primul rând Transilvania, de unde era originar³⁶. Din acest motiv el abordează diferențiat relațiile cu vecinii. Păstrează distanță față de iugoslavi și proferează amenințări numai la adresa Cehoslovaciei și a României. Orientarea antiromânească este confirmată și de discursurile președintelui, Sándor Garbai, de la Oradea și Satu Mare, din 26 și respectiv 31 martie 1919, unde s-a dus pentru a calma revolta Diviziei Secuiești, de orientare anti-bolșevică și aflată în conflict cu Armata Roșie. Premierul S. Garbai a dat asigurări că guvernul pe care îl conduce „va întreprinde totul pentru eliberarea Ardealului”³⁷.

Pentru regimul de tip bolșevic instaurat la Budapesta, poziția de neintervenție imediată a Antantei a fost o încurajare. La 24martie 1919, Béla Kun adresează Conferinței de Pace de la Paris o *Notă explicativă* în care aduce la cunoștința Puterilor

Aliate și Asociate că, pentru Ungaria, Convenția militară de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918, era încă valabilă și orice discuție trebuia să pornească de la aceasta: „Noul guvern al Ungariei, Consiliul de Conducere al Revoluției, recunoaște acordul de armistițiu semnat de guvernul precedent și consideră că respingerea *Notei* predate prin intermediul locotenent-colonelului Vix nu reprezintă violarea lui”³⁸. În conținutul *Notei explicative*, Béla Kun minimizează relațiile stabilite cu Rusia Sovietică, căreia îi solicitase încheierea unei alianțe, fără a lua în considerare că la Paris acest demers ar fi putut fi interpretat „ca o expresie a dorinței sale de a rupe relațiile diplomatice cu Puterile Antantei”. El sublinia că alianța cu Rusia Sovietică nu putea fi considerată „agresivă”, deoarece era vorba de „o Antantă cordială”, bazată pe același sistem constituțional, care exprimă dorința noii Republici Ungare „de a trăi în pace cu alte națiuni”.

În același timp, B. Kun anunța că „Guvernul Republicii Sfaturilor din Ungaria se declară gata de a trata problemele teritoriale pe baza principiului dreptului la autodeterminare a popoarelor și conține integritatea teritorială în armonie cu aceasta”. Pentru a-i convinge pe Aliați de cele afirmate, în calitatea lui de Comisar al Poporului pentru Afacerile Externe, adresează invitația ca „o misiune civilă și diplomatică” să se deplaseze la Budapesta³⁹.

Demersul ungar este aprobat de cei „patru mari” – SUA, Franța,

Anglia și Italia, chiar dacă asupra Ungariei instituiseră unele sancțiuni. La propunerea britanică, este trimis la Budapesta un emisar special în persoana generalului sud-african, Jan Christian Smuts. Mandatul său era de a examina implementarea Armistițiului de la Villa Giusti cu Austro-Ungaria (3 noiembrie 1918) și a Convenției militare de la Belgrad cu Ungaria (13 noiembrie 1918). O sarcină specială era de a verifica executarea dispozițiilor date de Consiliul Suprem pentru constituirea unei *zone neutre* între trupele române și ungare în Transilvania și de a explica guvernului ungar că respectiva zonă s-a instituit fără intenția de a anticipa eventuala frontieră între Ungaria și România⁴⁰. Generalul J.C. Smuts a sosit la Budapesta cu un tren special pe 4 aprilie 1919, fiind însoțit de la Viena de Elek Bolgár, reprezentantul guvernului revoluționar ungar în Austria. Emisarul Aliaților l-a primit pe Béla Kun în tren și ajung să discute problematica *zonei neutre*. Generalul Smuts i-a propus o linie de demarcație în Transilvania mai favorabilă decât cea cuprinsă în *Nota Vix*, trasată cu 25 km mai spre est. B. Kun a solicitat o zonă mai largă decât cea preconizată de Aliați, care să meargă spre răsărit până la linia Mureșului, așa cum a fost desemnată în Convenția militară de la Belgrad și pe care România a modificat-o „în mod arbitrar și unilateral”, după cum comunicase anterior șeful misiunii militare franceze, lt. col. Fernand Vix (așa interpreta B. Kun adresa nr.

384/16.12.1918, prin care se aducea la cunoștința guvernului ungar hotărârea Consiliului Suprem de a recunoaște dreptul autorităților române de a-și institui controlul asupra teritoriilor românești de la vest de Mureș)⁴¹. Pentru partea *zonei neutre* ce va fi ocupată de trupe internaționale, Béla Kun a cerut ca acolo să rămână în vigoare constituția bolșevică, inclusiv pentru orașele Szeged și Arad, aflate sub ocupația trupelor franceze, precum și libera circulație. De asemenea, liderul bolșevic solicită ridicarea blocadei la care era supusă Ungaria și pune în fața emisarului Antantei două inițiative politico-diplomatice menite să consacre recunoașterea internațională a Republicii Sovietice Ungare: 1. convocarea la Viena sau Praga a unei conferințe regionale, la care să participe Ungaria, Cehoslovacia, România, Regatul Sârbo – Croato-Sloven și Republica Austria Germană, pentru a stabili frontierele politice și a reglementa problemele economice; 2. deschiderea de reprezentanțe economice ungare în statele menționate și în alte țări, iar statele străine să-și stabilească oficii similare la Budapesta. În finalul discuțiilor, în cel mai curat spirit marxist-leninist, Béla Kun solicită Puterilor Antantei încetarea persecuției barbare a mișcării muncitorești⁴². Confruntat cu asemenea solicitări, generalul J.C. Smuts a refuzat politicos participarea la primirea oficială care i se organizase și a părăsit Budapesta în dimineața imediat următoare. A doua zi, Béla Kun s-a prezentat la gară

pentru a continua negocierile și a rămas neplăcut surprins de plecarea inopinată a partenerului său⁴³.

„Misiunea Smuts” la Budapesta a fost interpretată la București ca o recunoaștere a regimului bolșevic ungar și o acceptare a lui Béla Kun ca partener la Conferința Păcii. Această impresie a fost agravată de faptul că generalul J.C. Smuts s-a întors la Paris fără a veni și în România, contrar asigurărilor date de reprezentanții Aliților. Ancheta acestuia a fost calificată ca unilaterală, iar concluziile vizitei au fost recuzate de către liderii politici români. În consecință, România era pusă în gardă și va acționa în consecință. Argumentele care îi legitimau acțiunea erau stările de spirit din teritoriile unite – Transilvania, Bucovina și Basarabia, caracterizate de nesiguranța generală, de spectrul revoluției bolșevice, atât dinspre est, din Rusia, iar acum și dinspre vest, din Ungaria, precum și de necesitatea menținerii ordinii publice și sociale. După experiența acumulată în doi ani de război (1916-1918), în care a cunoscut deopotrivă înfrângerea și victoria, România se va manifesta în anii 1919-1920 printr-o sincronizare între segmentele politic și militar, între acțiunea politică și acțiunea militară. Diplomația românească întreprins demersuri pentru recunoașterea unității naționale, împlinită în 1918, la Conferința de Pace, dar de pe o poziție inferioară celei câștigate în 1916, datorită păcii separate de la Buftea-București, încheiate cu Puterile Centrale. Armata română,

refăcută cu sprijinul misiunii franceze conduse de generalul Henri Mathias Berthelot, era nevoită să continue lupta pe un front de 1.000 km în vest, din Banat până la Cernăuți și pe toată lungimea Nistrului în est, pentru consolidarea unității naționale și apărarea de flagelul comunismului, în condițiile în care războiul mondial încetase de la 11 noiembrie 1918⁴⁴. Confruntările declanșate la mijlocul lunii aprilie 1919 între Armata Roșie ungară și armata română, marchează în relațiile dintre Ungaria și România trecerea de la starea de conflict, la starea de război. Mobilul diferendului româno-ungar era Transilvania (în sens larg, cu Transilvania propriu-zisă, Banatul, Crișana și Maramureșul), privită din partea română și ca o problemă de partaj a Austro-Ungariei, atât România, cât și Ungaria fiind state succesorale ale imperiului dualist⁴⁵.

Acțiunea militară a României din aprilie 1919⁴⁶ a fost susținută în sprijinul acțiunii politice de preluare de către Consiliul Dirigent al Transilvaniei a teritoriilor aflate încă sub ocupație ungară – Crișana și Maramureș. Un memoriu adresat Guvernului României și semnat de Iuliu Maniu, în calitate de președinte al Consiliului Dirigent de la Sibiu (datat înainte de 8 aprilie 1919), cerea ca populația română din acele teritorii să fie protejată, deoarece s-a trecut la înrolarea forțată a tineretului în armata ungară⁴⁷. În aceste condiții, regele Ferdinand a aprobat Hotărârea Consiliului de Miniștri din 11 aprilie 1919 de a da ordin armatei să ocupe

teritoriile delimitate în Transilvania de Conferința de la Versailles din 26 februarie 1919, care a făcut obiectul *Notei Vix*. Atât reprezentantul Franței la București, cât și reprezentantul Belgiei la Belgrad au comunicat la Paris și Bruxelles că decizia a fost determinată de situația critică în care se afla România între bolșevicii ruși și cei din Ungaria⁴⁸.

La 3 mai 1919, Armata Română se va opri pe Tisa, atât din considerente politico-strategice, cât și pentru a putea proteja mai bine populația românească de eventuale agresiuni ale Armatei Roșii ungare⁴⁹. Stabilizarea frontului pe Tisa este interpretată la Paris ca o tentativă a Armatei Române de a înainta spre Budapesta, „pentru a scăpa de un vecin ostil”⁵⁰. Oricum, în concepția Aliților întruniți la Paris, o cruciadă anti-bolșevică era imposibil de realizat. Așa că Armata Română se afla singură în această luptă, iar amenințarea unui atac comun ruso-ungar asupra României nu era departe de realitate. Lenin însuși salutasese la al VIII-lea Congres al Partidului Bolșevic proclamarea la Budapesta a „republicii sfaturilor”, după model rusesc și anunța „Republica Internațională a Sovietelor”⁵¹. Proclamarea la München la unei „republici sovietice” de către Kurt Eisner, rezolvată rapid de germani prin asasinarea șefului ei, a fost un nou avertisment⁵². Apelurile lui Béla Kun către Moscova au determinat declarația lui Cicerin, Comisar al Poporului pentru Afacerile Externe, adresată direct României, să

înceteze acțiunile anticomuniste din Basarabia și de pe Tisa, amenințând că orice atac al Armatei Române împotriva Ungariei va fi considerat ca fiind îndreptat și asupra Rusiei Sovietice, care va riposta energic⁵³. Numai războiul civil din Rusia, cu succesele albgardiste în Ucraina, au oprit acțiunile ofensive ale Armatei Roșii sovietice pe linia Nistrului.

În acest timp, în Transilvania se petrec unele derapaje în preluarea administrației, legate de depunerea jurământului față de șeful statului, regele României. O serie de funcționari, unguri, dar și români, au invocat că prin depunerea unui asemenea jurământ își vor pierde drepturile de pensie în cazul când vor fi nevoiți să lucreze într-un teritoriu ce va fi atribuit Ungariei. Unii au pretins o formulă de jurământ mai atenuată, care să nu-i angajeze decât la fidelitate față de autoritățile românești civile și militare. Funcționarii de la căile ferate ungare (MAV) nu au admis nici o formulă de jurământ și au amenințat cu demisia în bloc. Comandamentul francez de la Belgrad a intervenit pentru rezolvarea urgentă a problemei, pentru a nu fi pus în imposibilitatea de a utiliza căile ferate din regiune, care fuseseră puse sub controlul *Comisiei Interlitate de Transporturi*⁵⁴. De asemenea, ofițeri ai Armatei Române au confiscat în Transilvania corespondență administrativă destinată fostelor autorități centrale de la Budapesta. Rezulta că unii funcționari ai administrației continuau să ceară relații autorităților ungare,

fenomenul fiind interpretat că aceștia au nesocotit suveranitatea guvernului român în Transilvania. S-a luat măsura ca, pentru lichidarea diferitelor chestiuni dintre autoritățile române și cele ungare, corespondența să fie transmisă prin Ministerul Afacerilor Străine de la București⁵⁵. Temporar, chestiunile administrative se puteau rezolva deoarece acestea intrau în atribuțiile Consiliului Dirigent de la Sibiu, situația acestuia fiind reglementată de Decretul Regal nr. 3632 din 11. 12. 1918, art. I. Excepțiile erau prevăzute la art. II, conform căruia Consiliul Dirigent nu avea atribuții în domeniile „afacerilor externe, apărare, căile ferate, poștele, telegrafele, telefoanele, circulația fiduciară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a Statului”, care rămân în sarcina „guvernului regal” de la București⁵⁶.

Iuliu Maniu, în calitate de președinte al Consiliului Dirigent, își va depăși atribuțiile, din considerente umanitare, prin încheierea cu guvernul Republicii Sovietice Ungare, la 24 mai 1919, a unei Convenții „relativ la schimbul reciproc al persoanelor care doresc să-și mute domiciliul de pe teritoriile ocupate și neocupate ale Ungariei”. Documentul a fost negociat și semnat la Budapesta de Béla Kun, în numele guvernului „Republicii Sfatului”, pe de o parte și Iuliu Mezei, ca „delegat cu depline puteri” în numele „Consiliului Dirigent al teritoriilor ardelenene, bănățene și al părților ungurene locuite de români, cu sediul la Sibiu”, pe de altă parte⁵⁷.

Articolul 1 din acest document prevedea expres stabilirea de relații diplomatice, dar între Budapesta și Sibiu. Indirect, intervine o recunoaștere din partea ungară a Transilvaniei (în sens larg), ca entitate statală distinctă. Textul menționa că „în scopul executării schimbului (de persoane) se instituie la Budapesta o misiune română, iar la Sibiu o misiune ungurească”, iar cele două guverne, ungar și respectiv Consiliul Dirigent, „se obligă a sprijini activitatea acestor misiuni întru toate, le asigură dreptul de extraterritorialitate și toate drepturile ce decurg din aceasta, cu excepția folosirii steagului”.

Articolul 2 stabilea și circumscripțiile de competență a celor două misiuni, prin precizarea că „guvernul ungar acordă dreptul de permutării persoanelor de naționalitate română, respectiv maghiară, care locuiesc în Budapesta și comitatul Pesta, iar Consiliul Dirigent celor din Sibiu și județele Sibiu și Cluj”.

Alte șapte articole prevedeau aspectele concrete legate de transferul persoanelor și bunurilor dintr-o parte în alta, mijloacele de transport care le sunt puse la dispoziție, alimentele necesare, schimbul documentelor școlare și exceptarea persoanelor internate sau deținute.

Articolul 10 conținea prevederi exprese privind finanțarea celor două reprezentanțe, de la Sibiu și Budapesta, alocându-se suma de 50.000 de coroane, pentru fiecare „în bancnote de emisiune veche”.

Articolul 11 stipula intrarea imediată în vigoare a Convenției „îndată ce s-a făcut schimbul reciproc al exemplarelor de contract”, dar cu mențiunea ca cele două exemplare să aibă avizul și semnătura „Comandamentelor supreme de armată”. Partea ungară a avizat imediat documentul prin semnătura lui Vilmos Böhm, Comisaral Poporului pentru Forțele Armate. Pentru a obține acest aviz de la Sibiu, textul Convenției a fost tradus din limba maghiară în limba română și înaintat de Consiliul Dirigent Comandamentului Trupelor române din Transilvania. La acest demers se primește răspuns abia la 14 iunie 1919, pe document fiind aplicată rezoluția Marelui Stat Major General Român: „Starea de război nu poate permite aceasta”⁵⁸.

Anticipând răspunsul, care anulează de fapt documentul, dar având acceptul părții ungare, Iuliu Maniu a apelat la Comandamentul Trupelor din Transilvania să accepte schimbul de persoane, care s-a realizat la 23 mai 1919, în nordul frontului de pe Tisa, în localitatea Tiszafüred, ocupată atunci de armata română. Este vorba de repatrierea în România a rudelor lui Iuliu Maniu – mama, sora și un văr care locuiau la Budapesta și trecerea în Ungaria a rudelor lui Béla Kun, care trăiau în Transilvania, probabil la Cluj – părinții, mama și tata, fratele, doi cumnați și o cumnată. Schimbul acestor persoane a avut loc fără incidente⁵⁹.

Diferența de o zi între realizarea schimbului de persoane, 23 mai, și semnarea documentului, 24 mai, poate fi pusă în legătură cu lipsa de încredere între părți, aflate în stare de război. Este posibil ca Béla Kun și Vilmos Böhm să fi semnat documentul numai după ce Comandamentul ungar le-a confirmat că rudele primului au trecut Tisa. Pentru Iuliu Maniu a fost mai important să-și recupereze rudele, decât Convenția respectivă. Iuliu Mezei, care a adus documentul la Sibiu, era de fapt reprezentantul personal al lui Maniu, trimis la Budapesta pentru a negocia aducerea în țară a rudelor acestuia. Inițiativa documentului a aparținut cu siguranță lui Béla Kun, conținutul reflectând insistența acestuia de a profita de fiecare relație externă pentru a obține recunoașterea regimului bolșevic. Izolarea diplomatică a Ungariei de lumea exterioară devenise sufocantă pentru dictatura proletară de la Budapesta. Simpla corespondență a lui Béla Kun cu Conferința de Pace de la Paris nu va duce la deblocarea acestei situații. Speranțele lui de a fi chemat la Conferința de Pace au fost spulberate de telegrama primită de la Paris la 11 iulie 1919, cu următorul conținut: „Conferința de Pace nu poate trata cu dumneavoastră, până când dumneavoastră nu respectați condițiile pentru armistițiu”. Hotărârea a fost luată în Consiliul Suprem Aliat – de Clemenceau, Lansing, Balfour, Titoni, Makino – care erau la curent cu pregătirile de atac împotriva României ale Armatei Roșii ungare⁶⁰.

Consecința acestei atitudini a fost menținerea blocadei economice la care era supus regimul bolșevic ungar.

Pe acest fond intervine un apel ungar, adresat României, din partea unui așa-zis „guvern provizoriu” instalat la Szeged, pentru înlăturarea regimului bolșevic. Orașul se afla sub ocupația trupelor franceze, ceea ce a permis refugiul mai multor oameni politici, aristocrați și militari ungari cu orientare de dreapta, conservatoare și cu o atitudine anticomunistă. Mesajul a fost receptat de Nicolae Petrescu-Comnen, diplomat, care în vara anului 1919 conducea Biroul român de presă din Berna. Acesta, împreună cu Gheorghe Pop, un apropiat al lui I. Maniu, au fost contactați de contele Gyula Andrassy, prințul Lajos Windischgraetz și Vilmos Vászonyi, avocat și om politic, ca reprezentanți ai „guvernului” de la Szeged. Interlocutorii ungari au solicitat următoarele: „1. România să dea concursul său guvernului ungar de la Szeged; 2. România să încurajeze formarea gărzilor albe; 3. Trupele române să treacă Tisa, să ocupe Budapesta, să gonească pe Béla Kun și să înlocuiască regimul bolșevic cu un guvern național format în jurul nucleului de la Szeged”. Contele G. Andrassy a făcut propuneri pentru punerea de acord a „colaborării” cu „patrioții unguri” și a dat asigurări că „poporul maghiar va rămâne recunoscător poporului care îl va ajuta să scape de anarhie”⁶¹. Contele G. Andrassy și prințul L. Windischgraetz,

la solicitarea lor expresă, au fost primiți și de ministrul României la Berna, Mihail Pâclianu, care a informat la 18 iulie 1919 atât Ministerul Afacerilor Străine de la București, cât și delegația română la Conferința de Pace de la Paris, despre acest demers ungar⁶². Posibil ca telegramele primite de la Berna să fi contribuit la decizia politică și militară a României față de Republica Sovietică Ungară. Decizia Bucureștiului de a interveni la Budapesta a fost în primul rând determinată din dorința guvernului Ion I.C. Brătianu de a dezarma Ungaria pentru a afirma statutul de aliat al României la Conferința de Pace de la Paris⁶³.

În prima parte a lunii iulie 1919, mareșalul Ferdinand Foch îl anunța pe generalul Constantin Prezan, șeful Statului Major General al Armatei Române, că la 11 iulie a fost însărcinat de guvernele Aliate și Asociate să examineze condițiile în care s-ar putea întreprinde o acțiune militară contra Ungariei. În același timp, mareșalul francez face un apel ca România să consacre operației respective maximum de mijloace de care dispune. Acest demers a precedat întrunirea la Paris a Consiliului Suprem Aliat, la 17 iulie 1919, pentru discutarea planului de operațiuni militare contra Ungariei, cu participarea mareșalului Foch și a generalului Weigand. La întrunire au fost invitați reprezentanți ai statelor din prima linie, respectiv Cehoslovacia (Beneš și Kramer), Regatul Sârbo-Croato-Sloven (Pašić)

și România (Nicolae Mișu și Alexandru Vaida-Voevod). Componenta militară avută în vedere prevedea ocuparea Ungariei cu contribuția armatelor acestor state și a trupelor franceze din Ungaria, urmând a fi mobilizate 20 de divizii, cu un efectiv de 220.000 de oameni, sub o conducere unică.

Trupele ungare erau estimate atunci la cca. 150.000 de oameni, grupați în 12-13 divizii⁶⁴. Surse ungare cifrează Armata Roșie la 280.000 de soldați, dar numai 56.000 erau în deplină capacitate de luptă. Comisarul Poporului pentru Război, Jenő Landler, considera oportun un atac general împotriva Armatei Române⁶⁵. În consecință, în dimineața zilei de 20 iulie 1919, Armata Roșie ungară a început atacul general, fiind executate treceri forțate peste Tisa cu forțele centrale la Szolnok, pe aripa stângă între Tiszafüred și Tokaj, iar pe aripa dreaptă la Csongrád⁶⁶. Regimul bolșevic a declanșat atacul și pentru a captura recolta de cereale din Crișana, necesară pentru alimentarea Budapestei, care suferea din cauza blocadei economice impusă Ungariei de Conferința de Pace⁶⁷.

Comandamentul trupelor române din Transilvania obținuse anterior informații despre acest atac. Despre pregătirea operațiunii militare ungare, Comandamentul român a fost informat de colonelul Cuningham, șeful Misiunii militare britanice la Viena, generalul Hallier, șeful Misiunii militare franceze la Viena, precum și de către ofițeri superiori francezi și

sârbi de la Belgrad⁶⁸. Cu toate acestea, România a trebuit să rezolve singură criza ungară. Nici cele două divizii franceze aflate la Arad și Szeged, nici forțele sârbe care au ocupat Baranya și nici trupele cehoslovace nu au înaintat un pas pentru a ajuta trupele române. Mai mult, când Comandamentul român a cerut Comandamentului sârb, prin Comandamentul francez de la Belgrad, permisiunea de a transporta o mare unitate pe linia ferată Vârciorova – Timișoara, pe un teritoriu confirmat de Conferința de Pace ca aparținând României, dar aflat sub ocupație sârbă, partea română a fost refuzată. S-a folosit o rută ocolitoare, ceea ce a întârziat întărirea frontului de pe Tisa cu forțe românești suplimentare⁶⁹.

Ofensiva ungară a fost oprită după 4 zile de lupte, când grupul principal de forțe de la Szolnok pătrunsese pe o adâncime de 50 km în direcția Oradea. Contraofensiva Armatei Române a început în dimineața zilei de 24 iulie 1919 și în timp de o săptămână a depășit linia Tisei prin mai multe puncte, înaintând spre Budapesta.

La sfârșit de iulie, Béla Kun mai spera în greva mondială a clasei muncitoare și în sprijinul Rusiei Sovietice. El i-a trimis pe Sándor Garbai și pe György Nisztor (comunist de origine română din Ungaria, Gheorghe Nistor) în zona Tokaj, pentru a ține discursuri mobilizatoare în fața soldaților. La 30 iulie 1919, Béla Kun adresează un apel disperat lui V.I. Lenin, pentru a

grăbi atacul sovietic pe frontul basarabean împotriva românilor. Cererea lui era urmată de o declarație de credință și promisiunea de a continua lupta. Răspunsul lui Lenin a fost prompt, dar fără efecte imediate: „Facem tot posibilul să ajutăm pe frații unguri, dar avem forțe puține. În urma victoriei noastre în Ural, prizonierii unguri au fost eliberați și îi vom trimite urgent pe frontul ucrainean și românesc”⁷⁰.

În fața unui asemenea răspuns, încurajator, dar lipsit de eficiență și cu Armata Română în plină contraofensivă, în seara zilei de 31 iulie 1919, la Cegléd s-a ținut ultima consfătuire militară la nivel înalt, în prezența lui Béla Kun și a lui Julier Ferenc, șeful Marelui Stat Major General al Armatei Roșii ungare, la care s-a discutat pentru prima dată problema capitulării și a demisiei guvernului, pentru a evita „ocuparea Budapestei de către români”. Propunerea nu a fost acceptată și s-a decis continuarea luptei⁷¹. Întors la Budapesta, Béla Kun a deschis și ultima ședință de guvern, la care social-democrații și Comandantul Corpului de armată din capitală, József Haubrich, au obținut demisia guvernului comunist. În după-amiaza zilei de 1 august 1919, se întrunesc la Budapesta Consiliul muncitoresc și cel militar, care au luat la cunoștință de demisia guvernului și au aprobat constituirea noului guvern, format în exclusivitate din social-democrați. Ca premier a fost desemnat Gyula Peidl, care l-a menținut în guvern pe fostul premier, Sándor Garbai, la învăța-

mânt. În noaptea de 1 spre 2 august 1919, foștii conducători comuniști și familiile lor au plecat în Austria, cu un tren special, având ca destinație finală Moscova⁷².

La 2 august 1919, Armata Română se afla la 12 km de Budapesta, iar la 4 august era la porțile capitalei ungare. În această zi, generalul ungar, Ferenc Schnetzer, în fruntea unei delegații, s-a prezentat la Comandamentul Armatei Române, adresând rugămintea: „intrați în Budapesta, pentru că acolo tot bolșevicii domină”. Generalul român, Gheorghe Mărdărescu, desemnat comandant al armatei române de ocupație, a ordonat intrarea în capitala ungară a trupelor de infanterie și artilerie. În după-amiaza zilei de 4 august 1919, soldații români au trecut Dunărea și au intrat în cetatea Buda⁷³. Generalul Gh. Mărdărescu și-a stabilit sediul Comandamentului său în clădirea Hotelului Gellert, pe malul drept al Dunării, a cărei construcție a fost încheiată în acel an, 1919.

Paralel cu acțiunea de ocupare a Budapestei, alte unități române au urmărit diviziile ungare în retragere, pe care le-au constrâns să se predea, dar numeroși soldați și ofițeri s-au dispersat pe întreg teritoriul țării, fiind adăpostiți de populația civilă. Pentru a evita un război neregulat, se impunea ocuparea Ungariei. Până la 7 august 1919, Armata Română a atins linia Dunării pe întreg parcursului ungar, de la frontiera cu Cehoslovacia până la frontiera cu Iugoslavia⁷⁴.

La 5 august 1919, Comandamentul armatei române de

ocupație a remis autorităților ungare *Convenția militară de armistițiu care reglementează suspendarea ostilităților între România și Ungaria*. Documentul avea 15 articole, majoritatea de natură militară. Art. 14 menționa că trupele române vor evacua teritoriile ungare „dincolo de frontierele care vor fi fixate prin Tratatul de Pace...”, după semnarea acestuia⁷⁵. Textul *Convenției* nu a fost acceptat de guvernul Gyula Peidl, care a și fost înlocuit la 7 august 1919 cu un guvern *ad-interim*, condus de István Friederich, care va deveni definitiv la 15 august 1919. Acesta va accepta documentul, care a intrat în vigoare. Semnatarii *Convenției militare de armistițiu* erau militari, din partea română generalul Prezan, iar din partea ungară colonelul Werth, care avea și calitatea de parlamentar⁷⁶.

Actul în sine al ocupării Budapestei a marcat sfârșitul operațiilor militare între România și Ungaria, dar a lăsat locul unor confruntări de natură economică, socială și politică între cele două state, cu implicații internaționale. Pentru acțiunea sa militară din 1919, România nu putea fi blamată, dar nici felicitată în mediile politice întrunite atunci la Paris. Membrii *Consiliului Suprem Interaliat* au avut tot timpul o atitudine contradictorie față de regimul Béla Kun, ca și față de regimul bolșevic a lui Lenin, determinată de interesele economice și politice ale statelor lor în Ungaria și Rusia. În consecință, acțiunile tranșant anti-bolșevice ale României

nu au fost apreciate pozitiv de către marile puteri învingătoare întrunite la Paris în anii 1919-1920.

Marele beneficiar al intervenției Armatei Române la Budapesta a fost însă amiralul Miklós Horthy. Capitala ungară a fost evacuată complet de trupele române la 14 noiembrie 1919 și în aceeași zi, sub supravegherea militarilor Antantei, Horthy a intrat în oraș pe un cal alb, în fruntea unei forțe armate de cca. 2.000 de soldați⁷⁷. Miklós Horthy vine de la Szeged, emanat din acel „guvern provizoriu” protejat de trupele franceze și se instalează la Hotelul Gellert, proaspăt eliberat de Comandamentul Armatei Române. Cei 2.000 de soldați sunt acele „gărzi albe” pe care și le-a dorit și pe care le va îndrepta împotriva a ceea ce a mai rămas din Armata Roșie a lui Béla Kun. Se instaurează în Ungaria măsuri represive împotriva evreilor și a persoanelor cu orientare de stânga implicate în instaurarea „republicii sfaturilor”. În acest mod, „teroarea

roșie” va fi înlocuită cu „teroarea albă”, dar Miklós Horthy nu va fi niciodată acuzat pentru regimul criminal pe care l-a patronat. Chiar și primul său guvern a fost negociat de delegatul Antantei, englezul Sir George Clerk, cu reprezentanții partidelor politice ungare. Astfel, la 24 noiembrie 1919 s-a alcătuit un guvern de coaliție, condus de Károly Huszár, din care fac parte Partidul Unității Național-Creștine, Partidul Social-Democrat și Partidul Liberal-Democrat, considerat a fi reprezentativ pentru Ungaria și acceptat ca partener de *Consiliul Suprem Interaliat* de la Paris⁷⁸.

Anii 1919-1920 au marcat pentru Ungaria abolirea „republicii sfaturilor” și reinstaurarea regatului, fără rege, dar cu amiralul Miklós Horthy ca regent și semnarea Tratatului de Pace cu Puterile Aliate și Asociate, la Trianon (4 iunie 1920). Acest tratat este actul de naștere a Ungariei moderne, recunoscută internațional ca stat independent și suveran.

Note

¹ Liviu Maior, *De la Marele Război la România întregită*, Editura RAO, București, 2018, pp. 22-23.

² *Ibidem*, p. 61.

³ Catherine Merridale, *Trenul lui Lenin. Călătoria care a schimbat cursul istoriei*, Editura Litera, București, 2018, pp. 110-121 și 126 (aprecierea îi aparține lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței la Sankt Petersburg).

⁴ Liviu Maior, *op. cit.* p. 87.

⁵ Denumire uzitată de bolșevicii ateii, pentru care termenul de *Sankt Petersburg* era desuet.

⁶ Catherine Merridale, *op. cit.*, pp. 177-179.

⁷ *Ibidem*, pp. 180-181.

⁸ *Ibidem*, p. 138.

⁹ *Ibidem*, pp. 227-228.

¹⁰ *Ibidem*, p. 239.

¹¹ *Ibidem*, p. 248.

- ¹² Daniel Silviu Niculae, *1918. Reintra-rea României în război*, Editura Mii de cărți, Bragadiru, 2018, p. 43.
- ¹³ *Ibidem*, p. 44.
- ¹⁴ *Ibidem*, pp. 45-46.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 47.
- ¹⁶ Liviu Maior, *op. cit.*, pp. 255 și 285.
- ¹⁷ Josef Wolf, „Loialități în schimbare. Remodelarea identitară a minorității germane din România după Primul Război Mondial (1918-1922)”, în Victor A. Voicu (coord.), *România și evenimentele istorice din perioada 1914-1920. Desăvârșirea Marii Uniri și Întregirea României*, Academia Română, București, 2018, p. 141.
- ¹⁸ Alexandru Ghișa, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 72.
- ¹⁹ *Ibidem*, pp. 73-74.
- ²⁰ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Editura Revistei „Societatea de mâine”, Cluj, 1926, p. 34.
- ²¹ Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 32.
- ²² Maria Ormos, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, Akademiai Kiado, Budapest, 1990, p. 44.
- ²³ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, p. 83.
- ²⁴ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 33.
- ²⁵ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, pp. 84-85.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 85.
- ²⁷ *Ibidem*, pp. 152-153.
- ²⁸ Arhivele Militare Române (AMR), *Fond MCG*, dosar 2618, f. 35.
- ²⁹ *1918. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Mărturie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, vol. III, p. 282 (articol din *Adevărul*, nr.11/30.03.1919).
- ³⁰ Miklós Gerencsér (ed.), *VörösKönyv 1919*, Antológia Kiado, Lakitelek, 1993, pp. 13-14.
- ³¹ Jozsef Bölöny, *Magyarország Kormányai, 1848-1987*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1987, pp. 94-95.
- ³² Alexandru Ghișa, *op. cit.*, p. 159.
- ³³ F.L. Carsten, *Revolution in Central Europe, 1918-1919*, Temple Smith, Londra, 1972, pp. 241-243.
- ³⁴ Joseph Rothschild, *East Central Europe between the Two World Wars*, University of Washington Press, Seattle, Londra, 1990, p. 151.
- ³⁵ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, p. 160.
- ³⁶ Născut Béla Cohen, la 20.02. 1886, în localitatea Lelei, Sălaj. Provenea dintr-o familie de evrei, tatăl notar. În 1906 și-a maghiarizat numele în Béla Kun. Este absolvent de Drept al Universității din Cluj, unde a lucrat ca avocat și ziarist. Pentru articolele sale cu conținut anarhist, în 1907 a fost închis pentru un an și șase luni. La ieșirea din închisoare s-a angajat casier la Comitetul de Asigurări Sociale al Sindicatelor din Cluj. Acuzat de delapidare, a scăpat de judecată plecând la Budapesta, unde s-a încadrat în armata austro-ungară. Face războiul pe frontul de est și în 1916 cade prizonier la ruși. Este internat într-un lagăr din Munții Ural, unde devine comunist și se înregistrează în Partidul Bolșevic condus de V.I. Lenin. Intră în Armata Roșieca ofițer activ și beneficiază de o pregătire specială pentru trupe de comando. Pe 17 noiembrie 1918, cu sprijin sovietic, se întoarce în Ungaria și pune bazele Partidului Comunist Ungar, devenind primul președinte al Comitetului Central. Pe 22 februarie 1919, discursurile lui au provocat tulburări la Budapesta, inclusiv demonstrații împotriva sa. La 20/21 martie 1919

- preia puterea și în aprilie organizează Armata Roșie Ungară. Regimul comunist durează 133 de zile, fiind înlăturat de Armata Română. Demisionează la 1 august 1919, iar în noaptea de 1 spre 2 august se refugiază în Austria și de la Viena pleacă la Moscova cu trenul. În URSS a fost cooptat în conducerea Kominternului. În 1938 a căzut victimă mării epurări staliniste fiind trimis într-un lagăr de muncă, unde moare după trei ani, în 1941. A fost reabilitat în Ungaria după evenimentele din 1956, de către János Kádár (*Wikipedia. mht.*, 2012; Gheorghe Onișoru, *Pecetea lui Stalin, cazul Vasile Luca*, Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 23, nota 15, subsol).
- ³⁷ Miklós Gerencsér (ed.), *VörösKönyv 1919, op. cit.*, pp. 42-43.
- ³⁸ György Litván, *Trianon felé*, MTA Történettudományi Intézet, 1998, p. 19 (subsol).
- ³⁹ *Ibidem*.
- ⁴⁰ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, pp. 163-164.
- ⁴¹ *Ibidem*.
- ⁴² *Ibidem*, pp. 164-165.
- ⁴³ Miklós Gerencsér (ed.), *op. cit.*, p. 65.
- ⁴⁴ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, p. 165 și pp. 167-168.
- ⁴⁵ *Ibidem*.
- ⁴⁶ D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, pp. 209-239.
- ⁴⁷ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, pp. 165-166.
- ⁴⁸ *Ibidem*, pp. 166-167.
- ⁴⁹ D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, pp. 239-244.
- ⁵⁰ Sherman David Spector, *România la Conferința de Pace de la Paris*, Institutul European, Iași, 1995, p. 175.
- ⁵¹ André Fontaine, *Istoria Războiului Rece. De la Revoluția din octombrie la războiul din Coreea, 1917-1950*, Editura Militară, 1992, vol. I, p. 54.
- ⁵² *Ibidem*.
- ⁵³ D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 245 (și nota subsol).
- ⁵⁴ Arhivele Militare Române (AMR), *Fond MCG*, Dosar 2618, f. 345.
- ⁵⁵ AMR, *Fond Cabinetul Ministrului de Război (CMR)*, Dosar 950/22, filele 3 și 5.
- ⁵⁶ Daniel Silviu Niculae, *op. cit.*, p. 165.
- ⁵⁷ AMR, *Fond CMR*, dosar 592, filele 32-33.
- ⁵⁸ *Ibidem* și *Fond 5417*, dosar 592, f. 29.
- ⁵⁹ *VörösKönyv...*, p. 214.
- ⁶⁰ AMR, *Fond MCG*, dosar 826 (raport col. T. Pascal), f. 55.
- ⁶¹ Nicolae Petrescu-Comnen, *O primă experiență comunistă în Ungaria. Amintiri și documente inedite*, Madrid, 1957, p. 34.
- ⁶² *Ibidem*, p. 39.
- ⁶³ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, p. 178.
- ⁶⁴ *Ibidem*, pp. 177-179.
- ⁶⁵ Miklós Gerencsér (ed.), *op. cit.*, p. 428.
- ⁶⁶ *Ibidem*, p. 434.
- ⁶⁷ S.D. Spector, *op. cit.*, p. 210.
- ⁶⁸ D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 275 (nota de subsol).
- ⁶⁹ *Ibidem*.
- ⁷⁰ Miklós Gerencsér (ed.), *op. cit.*, pp. 455-461, *apud* Alexandru Ghișa, *op. cit.*, pp. 181-182.
- ⁷¹ *Ibidem*, p. 462.
- ⁷² *Ibidem*, pp. 471-478.
- ⁷³ *Ibidem*, p. 491.
- ⁷⁴ Arhivele Militare Române, *Fond MCG*, dosar 826 (raport col. T. Pascal), p. 59.
- ⁷⁵ *Ibidem*.
- ⁷⁶ Alexandru Ghișa, *op. cit.*, pp. 183-184.
- ⁷⁷ Maria Ormos, *op. cit.*, p. 363.
- ⁷⁸ Alexandru Ghișa, *op. cit.*

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special

1918. *Desăvârșirea unității naționale-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Mărturii*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

BÖLÖNY, Jozsef, *Magyarország Kormányai, 1848-1987*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1987.

CARSTEN, F.L., *Revolution in Central Europe, 1918-1919*, Temple Smith, Londra, 1972.

CLOPOȚEL, Ion, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Editura revistei „Societatea de mâine”, Cluj, 1926.

COMNEN-Petrescu Nicolae, *O primă experiență comunistă în Ungaria. Amintiri și documente inedite*, Madrid, 1957.

FONTAINE, André, *Istoria Războiului Rece. De la Revoluția din octombrie la războiul din Coreea, 1917-1950*, vol. I, Editura Militară, București, 1992.

GHIȘA, Alexandru, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

GERENCSE, Miklós (ed.), *VörösKönyv 1919*, Antológia Kiado, Lakitelek, 1993.

LITVÁN, György, *Trianon felé*, MTA Történettudományi Intézet, 1998.

MAIOR, Liviu, *De la Marele Război la România întregită*, Editura RAO, București, 2018.

MERRIDALE, Catherine, *Trenul lui Lenin. Călătoria care a schimbat cursul istoriei*, Editura Litera, București, 2018.

NICULAE, Daniel Silviu, 1918. *Reintrarea României în război*, Editura Mii de cărți, Bragadiru, 2018.

ONIȘORU, Gheorghe, *Pecetea lui Stalin, cazul Vasile Luca*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.

ORMOS, Maria, *From Paduato the Trianon, 1918-1920*, Akademiai Kiado, Budapesta, 1990.

PREDA, Dumitru; ALEXANDRESCU, Vasile; PRODAN, Costică, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

ROTHSCHILD, Joseph, *East Central Europe between the Two World Wars*, University of Washington Press, Seattle, Londra, 1990.

SPECTOR, David Sherman, *România la Conferința de Pace de la Paris*, Institutul European, Iași, 1995.

Arhivă

Arhivele Militare Române (AMR), *Fond MCG*, dosar 2618, dosar 826; *Fond Cabinetul Ministrului de Război (CMR)*, Dosar 950/22, dosar 592, filele 32-33; *Fond 5417*, dosar 592.

Studii

WOLF, Josef, „Loialități în schimbare. Remodelarea identitară a minorității germane din România după Primul Război Mondial (1918-1922)”, în Victor A. Voicu (coord.), *România și evenimentele istorice din perioada 1914-1920. Desăvârșirea Marii Uniri și Întregirea României*, Academia Română, București, 2018, p. 141.

